

Kerámiatér

Kerámiavilágok

Néprajzi Múzeum
Museum of Ethnography

neprajz.hu

Mi a Kerámiatér?

A Kerámiatér a Néprajzi Múzeum két részből álló látványtára. Ingyenesen látogatható, a kiállítások nyitvatartási idején túl is. Nem raktár, de nem is részletes magyarázatokkal kísért kiállítás. A két rész olyan viszonyban áll egymással, akár az emberi agy két féltékéje. A bal agyféltekénk a logikus rendszerezésért, az elvont fogalmakért és a nyelvhasználatért felel, a jobb féltéke pedig a vizualitásért, a művészi kreativitásért és a képzeletért. Ezt a kettősséget használja a Kerámiatér a múzeumi gyűjtés és gondolkodás modelljeként: az egyik rész – a bal agyféltekéhez hasonlóan – logikusan rendszerez, földrészek, fazekasközpontok és formák szerint csoportosítja a világ kerámiáit, míg a másik – akárcsak a jobb agyfélteke – hol érzéki szempontból, hol a sokrétőségük bemutatásával igyekszik felfedezni és egymáshoz kapcsolni a különböző kerámiavilágokat.

Miért a kerámia?

Mert világjelenség: mindenhol létezik, több ezer éve, mindig meg-megújuló formában és szerepkörben. Készítik és használják nők és férfiak, a szegényebb rétegekhez és az elithez tartozók egyaránt. A modern háztartások számos területéről mára kikopott, de jelen van az életünkben mint tetőcserép, urna, bögre, hamutartó vagy épp fecskéfészek. Mert minden egyes kerámia egy-egy külön kis világ: készítője, használója, funkciója, stílusa, anyaga, díszítése, színe, hangja, űrmértéke, felirata mind-mind rejt valami titkot arról, hogyan tapaszt össze az agyag embereket, korokat, társadalmakat, szokásokat. Mert az egyik leggyakoribb anyagtípus a múzeum tárgygyűjteményében: több mint 35000 kerámiát őrzünk öt különböző földrészről. Ezeknek mindössze egytizedét tudjuk itt bemutatni, abban a reményben, hogy aki végigböngészi a látványtárat, nyer valami benyomást a gyűjteményről, a múzeumi gyűjtőszenvédélyről, a tudományos feldolgozómunkáról és a múzeumi tárgyakon keresztül megragadható témák végtelenségéről.

Mesterség

„Kezdetben az isten porból / az Embert teremtette / Később a fazekas ezt megirigyelte / Teremtett porból embert / de csak egyet / A fazekas teremt tejes csuprot / életében jó pár ezret”

A fazekasság az ősi mesterségek egyike. Sok ezer évvel ezelőtt a földművelés forradalma tette szükségessé az olyan edényeket, amelyekben a terményfelesleget biztonságosan lehet tárolni. Ezek voltak az első fazekak, hombárok, amelyeknek elkészítése sajátos mesterségbeli tudást, anyagismeretet és technológiát igényelt.

Az agyag kitermelése és megmunkálása fárasztó és piszkos munka, szerszámkészlete egyszerű. Emiatt a fazekasok a polgárosodó Európában nem foglaltak el előkelő helyet a mesteremberek rangsorában. Talán ezt a hátrányt próbálta ellensúlyozni az az öntudat, amellyel magukat az embert sárból megteremtő istenhez hasonlították. Ezzel magyarázható, hogy a fazekasok „védőszentje” szerte Európában, s így Magyarországon is Ádám és Éva lett. Így kerülhetett rá a legfontosabb szerszámok mellett az első emberpár képe a fazekasok céhes edényeire.

Technológia

A kerámiát készítő mesteremberek nyersanyaga az agyag, ez a 0,02 milliméternél kisebb szemcse-nagyságú szilikátásvány, mely vízzel áztatva gyúrhatóvá válik, kiégetve pedig örök életű. A kerámiakészítés a neolitikumot megelőző időktől folyamatos változáson és technikai innovációkon ment keresztül. A kezdeti kézi formázást, a nyílt tűzű égetést, a földfestékek használatát követően megjelent a kézi korong, a különböző formájú égetőkemencék és a cserépedényeket vízhatlanná tevő sokféle máz.

Európában a kerámiakészítés igazi forradalmi újdonságának a lábbal hajtható gyorskorong feltalálása bizonyult, melyet már a rómaiak is használtak. Hatására javult a formázás minősége, gazdagodott a formakincs és nőtt a termelékenység. Más technológiára, más alapanyagokra és egyre magasabb égetési hőmérsékletre volt szükség a kőedény, a keménycserép és a porcelán készítéséhez. A fazekastermékek formái alkalmazkodtak a használók igényeihez, a sokféle díszítőeljárás jól tükrözi a korszakonként és tájegységenként is változó ízlésvilágot. A Néprajzi Múzeum változatos gyűjteményeiben, bár sohasem volt cél a kerámiatechnológiák teljes körű feltérképezése, a készítés-és díszítésmódok mindegyikére találunk példát.

Hangok

A kerámiából készült hangszerek legegyszerűbb típusai a hangszer testét használó, úgynevezett idiofon hangszerek családjába tartozó kerámia-csengők, csörgők és harangok. A rázással megszólaltatott csörgők – melyek leggyakrabban valamilyen növényből készültek, de kerámiából is számos példány maradt az utókorra – a legkorábbi időktől szerepet kaptak a ritmuskíséretben vagy a szertartások során.

A levegő segítségével megszólaltatott aerofon hangszerek közül a múzeum gyűjteményében döntő többséget alkotnak és rendkívüli formagazdagságot mutatnak a fúvós hangszerek: a sípok – köztük a vízzel töltött edényes síp –, az okarinák, a furulyák, a kürtök. Régészeti ásatások során több ezer éves cserépsípok is előkerültek. Ezek belül üregesek, és egy résen keresztül jut a levegő a szélcsatorna nyílásához. Rendszerint egy-két hangképző nyílás található rajtuk, melyekkel a hang variálható, de dallamjátékra nem alkalmasak. Az okarina viszonylag fiatal hangszertípus, nyolc, kilenc vagy tíz hangnyílással rendelkezik.

A hangképzéshez különböző típusú membránokat használó membranofon hangszerek közül több olyan dobtípus – edénydob, hosszúdob, kúpdob, lábasdob, tölcsérdob – megtalálható a gyűjteményben, amelyet kerámiából is készítenek. A kerámiatestre a membránt közvetlenül felragasztják vagy bőrszalaggal rögzítik, és ennek segítségével hangolják a hangszert. A dörzsöléssel megszólaltatott köcsögdudák szintén ide sorolandók: ennél a hangszernél a membrán közepébe egy nádcsövet rögzítenek, melyen a játékos a nedves ujját húzogatja. A hangképzést a megszólaltatás módján kívül a kerámia falának vastagsága és az üreg nagysága, formája is befolyásolja.

Színek

Mitől függ, hogy milyen színű egy kerámiatárgy? Ahány kontinens, ahány nép, annyi szokás és annyi ízlésvilág. Általánosságban mégis elmondható, hogy minden a kiégetett agyag alapszínével, az úgynevezett terrakottával, valamint a természetes színű agyagfestékekkel, az engóbokkal kezdődött.

A technológia fejlődése, a praktikum és a díszítés iránti igény egyaránt színessé tette a használati és a díszkerámiát, a kerámiák színét ugyanakkor néhány színezéshez használt fém-oxid határozta meg az elmúlt évezredben a világ minden részén. A legjellemzőbb színek a zöld, a kék, a vörös, a fekete és a sárga. A zöld máz árnyalatai az ázsiai szeladontól a törökzöldön és a kobaltzöldön át az Európában

leggyakrabban használt ólom-oxidos fazekas-zöldig terjednek.

A kék színt kobalt-oxid felhasználásával érik el. Árnyalatainak elnevezései – a kínai kék, a damaszkuszi kék, a mohamedánkék, a delfti kék és a habánkék – szépen mutatják a díszítés elterjedésének útvonalát is. A vörös szín árnyalatait és mélységét az agyag vas-oxid-tartalma határozza meg a terrakottától a római vörösön és a vas-vörösön át a bólusvörösig. A fekete színt az oxigén nélküli redukált égetéssel érik el, a sárga színt vas-oxid hozzáadása biztosítja. Mindez csak az alap, erre épül a színárnyalatok, a díszítmények, a minták sokfélesége.

Tárolás

„Az edény szépsége ürességéből fakad, melynek felfedezése a használó feladata.”

(Néma Júlia, 2010)

A funkció megtalálásával a kerámia használója társalkotóvá válik a fazekas mellett. Ez a funkció a kerámiaedények esetében a leggyakrabban a tárolás: eredendően a learatott-begyűjtött magvaké, az élelmiszertartaléké. Nem véletlen, hogy a kerámia kultúra a világ azon tájain a legkevésbé fejlett, ahol arra alkalmas növényfajok híján nem alakult ki olyan szintű gabonatermesztés, amely a megtermelt termény tárolásához és étellé alakításához égetett agyagtárgyakat igényelt volna.

Bár a kerámia törékeny, mégis tartós: jól ellenáll a (lassú) hőnek, savaknak, lúgoknak és a folyadékoknak, emellett pedig könnyen tisztítható. Ez a tulajdonsága a legkülönbélebb materiák tartós vagy alkalmi tárolására teszi alkalmassá. Univerzális jelenség a víz tárolása kerámiaedényben, de rendkívül változatos megoldásokat találunk a tej és az alkoholfélék tárolására is Japántól Dél-Amerikáig és a magyar Alföldig. Az edények belsejében alkalmazott máz sterilen tartja a folyadékot, a máz hiánya viszont a folytonos párolgásban így a víz hűsén tartásában segít. Emellett a háztartás számos területén szilárd anyagok raktározására is szükség van. A fazekasok és a használók együttműködése az évszázadok során más és más formájú, méretű, szerkezetű edényeket teremtett a liszt és a só, a dohány és a sáfrány, a varrókészlet és az emberi hamvak tárolására.

Kettős szerep

Nem abból a tényből eszünk hétköznap, mint ünnepnapokon, és a világerért sem terítenénk egy hétfői ebédhez a karácsonyi étkészlettel. Háztartási tárgyaink egy része ma is megduplázott, hiszen legalább kettő van belőlük: használati és ünnepi. Általában ez jellemző a háztartás kerámiáira is, legkésőbb a 19. század közepe óta.

Minden fazekas termékei közt szerepeltek ugyanabból a típusból dísztelen vagy egyszerű díszítésű, gyorsan előállítható és olcsóbb edények, valamint sokkal több munkát igénylő, de drágább, bőségesen cifrázott darabok is. Különösen a megrendelésre készített, gazdag díszű, névvel, dátummal, felirattal ellátott tárgyak igényeltek nagy figyelmet és aprólékos munkát, tehát sok időt.

A kettős szerep jelenségét egyetlen fazekasközpont – Mezőcsát – azonos alakú, de eltérő használatra készült edényein keresztül mutatjuk be. Minden formából létezik hétköznapi, egyszerű, illetve reprezentációs célokat szolgáló, gazdagon vagy legalábbis gazdagabban díszített változat is. Jellemző, hogy a múzeumi gyűjteményekbe szinte csak az utóbbiak kerültek be, a sokkal nagyobb számban előállított, „folyóedénynek” is nevezett típusból a legtöbb fazekashelyről alig akad – ha akad egyáltalán – néhány példány. Ezek a gyakoribb használat során hamarabb tönkrementek, összetörték, kopott mázuk, csorba peremük kevésbé volt vonzó a muzeológus számára.

Annál nagyobb figyelem irányult a rendkívül díszes, ünnepi alkalmakra tartogatott miskakancsóra: ez a típus a magyar népi kerámia szimbólumává lett, és egyáltalán nincs is hétköznapi változata.

edényeket használtak. Az átányi háztartások kerámiafelszerelése tíz-tizenkét helyről származott. A legmesszebből, a németországi Nassauból valók az ásvány- vagy gyógyvizet, sómázast palackok. Ilyen típusú kerámiát nálunk az alapanyag hiánya miatt nem lehetett készíteni. Szintén távolról érkeztek a fajanszmanufaktúrákban (a ma szlovákiai Nyitra, Pozsony és Trencsén megyékben), illetve a ma Karlovy Varyhoz tartozó csehországi Altrouhau keménycserép- és porcelángyárában készült termékek. Átányban a hazai gyárak termékei közül szinte csak az apátfalvi (bélapátfalvai) keménycserépet keresték. Főzőedényt az egykori Gömör és Kishont vármegyéből és Gácsról (ma Halič, Szlovákia) kellett venniük, mert az alföldi agyag nem tűzálló. A nem tűzálló agyagkorsók, -tálak és -butellák a környező fazekasközpontokban készültek, ahol a fazekasok a minták megalkotása során figyelembe vették a piackörzetükbe tartozó falvak lakosainak sajátos ízlését is.

Helyi ízlés

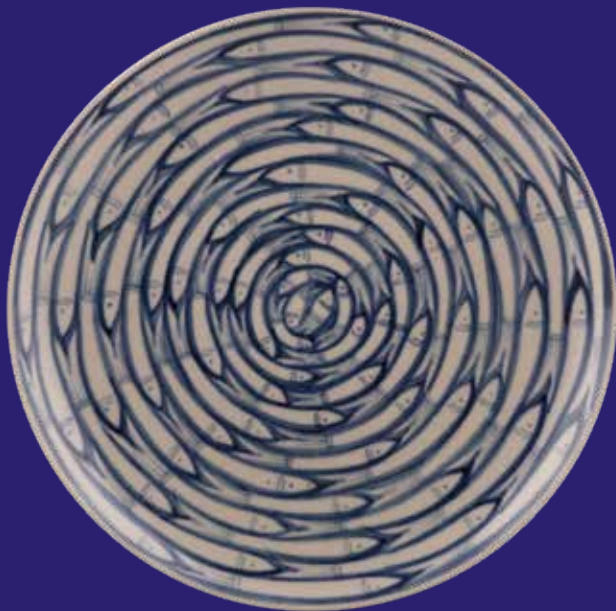
Lehetséges vajon, hogy egy-egy falunak vagy kisebb régióknak közös ízlése alakult ki? Hogy a közösség tagjai ugyanazokat az edényformákat, ugyanazokat a mintákat látták szívesen a konyhában vagy a tisztaszobában? Az észak-alföldi Átányban Fél Edit és Hofer Tamás közel két évtizedes, szisztematikus kutatást végzett a paraszti életmód, a falusi tárgyi világ, ezen keresztül pedig a helyi társadalom feltérképezésére. Ennek a nagy nemzetközi elismertséget szerzett munkának része volt a használati tárgyak lehető legteljesebb körű begyűjtése is. Egyebek mellett nyolcszáz darab kerámia- és üvegtárgy került ebből az egy faluból a Néprajzi Múzeumba számos különböző tulajdonostól, használatól. Ez a tekintélyes anyag világosan megmutatja, hogy az önellátónak gondolt paraszti kultúrában sem csak helyi készítésű

Készlet

Az egyedi kerámiatárgyakat nemcsak „önmaguk jogán” vehetjük szemügyre, hanem tárgyegyüttesek – készletek vagy sorozatok – részeként is. Míg a sorozatképzés jellemzően gyártói vagy gyűjtői szemléletmód eredménye, a készlet hétköznapi fogalom: a használat során összetartozó, egymást kiegészítő tárgyak együttesét értjük alatta. A kerámia világában a sorozatok legjellemzőbb formái az ünnepi asztal kínálókészletei, a leveses-, szakés-, teás-, kávé- vagy pálinkáskészletek. A hagyományos magyar paraszti háztartásban alig-alig fordultak elő készletek. A hétköznapi étkezések gyakran közös tálból folytak, csak a kanál volt mindenkinek a sajátja. Az ünnepi, névre szóló kancsók, korsók, butellák egyedi darabok voltak, egy-egy népes lakodalom tányérszükségletét pedig a legkülönbözőbb háztartások adták össze.

A fazekasok csak a kávé-, kakaó- és teafogyasztás szokásának tömegessé válásával, a 20. század második felében kezdtek az elit porcelánszettek mintájára olcsóbb kerámia kínálókészleteket gyártani, amelyek az átalakuló falusi tisztaszobák vagy a lakótelepi lakások vitrinszekrényében várták a vendégek érkezését.

Sorozat

A kerámiasorozatok eltérőek lehetnek attól függően, hogy eleve sorozatnak készültek-e, vagy a múzeum sajátos érdeklődése rendelte egymás mellé egy típus különböző példányait.

A készítők – fazekasmesterek, keménycserép-manufaktúrák, porcelángyárak – sorozatai általában méretsorozatokat jelentenek: ugyanazt a tárgyat, például egy fazekat vagy tálát, hét-nyolc különböző méretben is legyártották, és az ára vagy az űrmértéke szerint más-más neveken azonosították. Készítői sorozatot alkothattak ezenkívül az azonos formájú, de különböző díszítésű tárgyak is. Például egy kályhacsempe-sorozatból az egyes minták alapján ki-ki az egyéni ízlése vagy épp a közösségben uralkodó norma szerint válogathatott.

Egészen más megfontolásból születnek a múzeumi sorozatok, amelyek a tárgyak értelmezéséhez szükséges rendezőelveket tükrözik, és az időbeli vagy térbeli változatok összehasonlíthatóságát tartják szem előtt. Ezt a múzeumi gondolkodást szemlélteti a datált butella-, az afrikai parázstartó-, illetve a pipasorozat.

Hatások

Van néhány kerámiastílus, mely földrészeket és évszázadokat köt össze. Ilyen a fehér alapon kobaltkék díszű porcelán, melyet Kínában a 14. század végétől készítettek kereskedelmi mennyiségben. A kínai és a japán porcelán keresett volt a selyemút mentén egészen Észak-Afrikáig, majd Európában is divatba jött. A 16–17. században az ára az aranyéval vetekedett, a holland hajók nem győzték szállítani a finom formájú, vékony falú, mesteri festésű kék porcelánokat.

Európa ennek hatására lázasan kutatta a porcelánkészítés titkát. 1709-ben, Meissenben sikerült összeállítani a receptet, de míg a gyártási feltételek meg nem valósultak, a hasonlóképp fehér falú, de olcsóbb fajansz helyettesítette a porcelánt. A hollandiai Delft fajanszmanufaktúrái a 17. századtól ontották a kínaias formájú és díszű edényeket. A 18. században Angliától Itáliáig, Portugáliától az Orosz Birodalomig egész Európában kordivattá lett a kék díszű fajansz. Mesteri színvonalú darabok készültek a 18. században Hanauban, Nürnbergben, Frankfurtban, Ansbachban, Savonában is.

A történelmi Magyarországon a kék-fehér edényeket – a többi színes festésű termék mellett – két évszázadon át a habánok készítették. A 19. századi keménycserépgyárak is folytatták ezt a díszítési hagyományt.

Ahol technikai vagy anyagi okokból nem tudták a fajanszot előállítani, ott Európa-szerte ólommalazas technológiával készítették a szegényebb vevőkör számára a kék festésű edényeket. Az erdélyi szász mesterek már a 18. században utánózták a kékfehér fajanszhatást, s ebben követte őket a 19. századi magyar fazekasok egy része is.

Átváltozás

Hogy kerül a csizma az asztalra?

A látványtár muzeológus-kurátorait is meglepetésként érte, hogy milyen sok olyan kerámiatárgy található a Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben, amelynek az előképét egy eredetileg más anyagból készült tárgyban vagy egy természeti képződményben fedezhetjük fel. Alaposan szemügyre véve azonban a zöldpaprika alakú perselyt, a könyv, illetve csizma alakú butellát vagy a porcelánzamovárt, a jelenség már nem is tűnik annyira meglepőnek: az agyag formálhatósága és a kerámiakészítő eljárások rugalmassága egyaránt megteremti ezt a tárgyi világok közötti átjárhatóságot. E tárgyak egy része az alkotók és a megrendelők fantáziájáról árulkodik, amellyel kiléptek a napi rutin keretei közül, hogy a természeti környezetre reflektáló új tárgytípust hozzanak létre. Más részük, mint a zománcos vas-edényt idéző lábas, tejeskanna vagy a vajköpülő, a fazekasok elszánt igyekezetét mutatja, hogy a változó fogyasztási szokások közepette is piacképes árut tudjanak kínálni a vásárlóiknak.

Másolat

A múzeumok működésének, hitelességének egyik központi kérdése az autentikusság. Egy-egy tárgy eredetiségének bizonyításához – vagy épp megkérdőjelezéséhez – költséges vizsgálatoktól sem riadnak vissza a muzeológusok. Kerámiatárgyak esetében például az égetés időpontja mutatható ki természettudományos módszerekkel.

De vajon valóban értéktelen a nem teljesen eredeti tárgy? Nem áruklodik-e fontos részletekről az, hogy mely autentikus tárgyról készül szintén költséges, nagy mesterségbeli tudást igénylő, hiteles műtárgymásolat éppen a rá irányuló érdeklődés, társadalmi igény miatt? Vagy hogy melyek készülnek tömeggyártásban, mint például az exportra szánt kínai vázák, egyidejűleg hozva létre az eredeti tárgyat és annak másolatát?

Kerámiamásolatok azonban nemcsak a múzeumi gyűjtemények és a turizmus kedvéért születnek. A fazekasok a világ minden táján készítenek a vidékre jellemző használati edényeket miniatűr változatban. Ezek a maguk korában – s részben ma is – gyerekjátékként szolgáltak, miközben új szerepkörük is formálódott: a szülőföldet, egy-egy vidék népi kultúráját nosztalgikusan felidéző, igényes emléktárgyakká váltak.

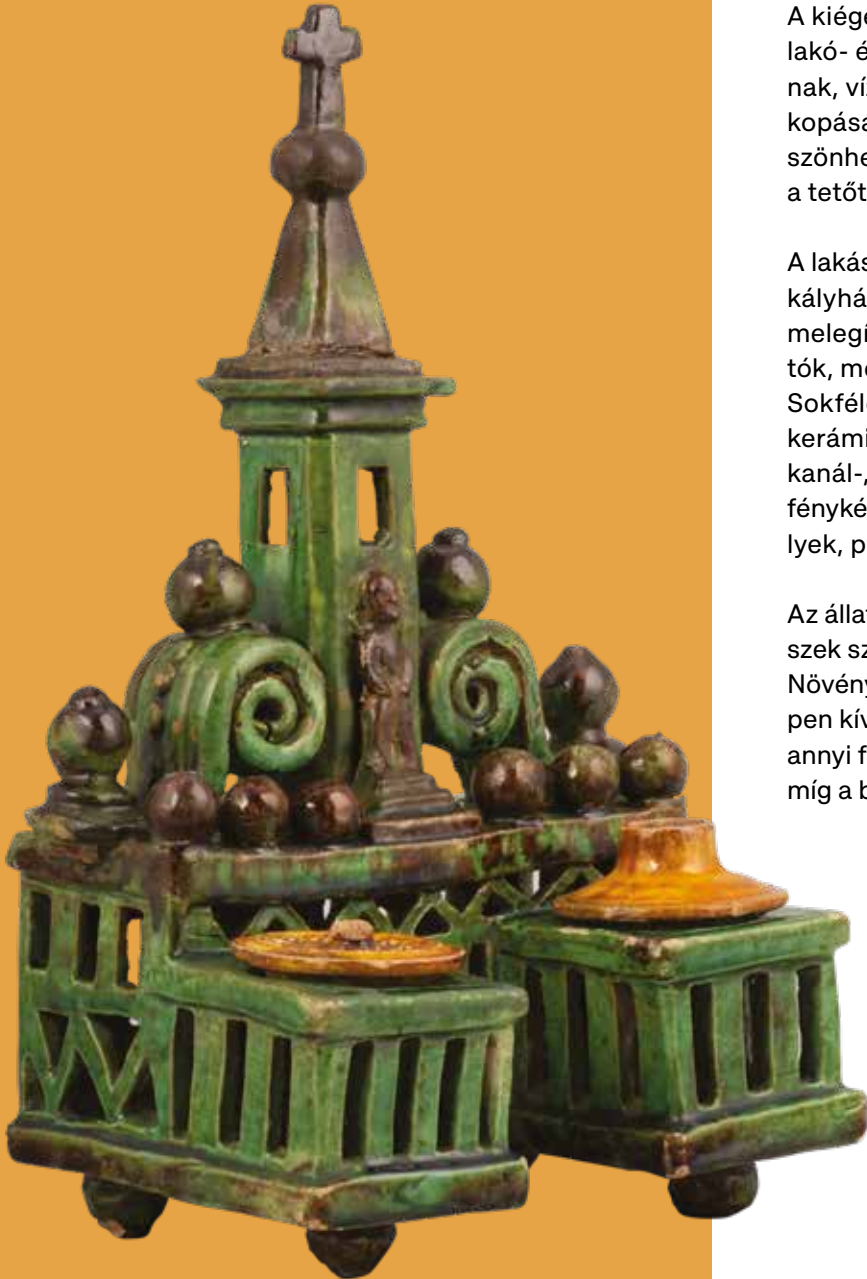
Mindenütt!

Bár a kerámiához elsősorban a konyha fogalmát társítjuk, agyagból formált tárgyak az élet szinte minden területén megtalálhatók.

A kiégetett agyag egyes kultúrákban évezredek óta lakó- és egyéb épületek alapanyaga. Tartósságának, vízhatlanságának, szigetelő tulajdonságának, kopásállóságának és díszítési lehetőségeinek köszönhetően számos agyagelemmel találkozhatunk a tetőtől a pincén át a csőhálózat szintjéig.

A lakásbelsőben a hőtartást szolgálják a cserépkályhák, illetve a kisebb, dísz tárgyaknak is szánt, melegítés, világítás céljára készített gyertyatartók, mécsesek, lámpások, parázstartók, füstölők. Sokféle lakberendezési és személyes használatú kerámiatárgy is születhet: virágtartók és vázák, kanál-, fésű- és függönytartók, polcok, tükör- és fényképkeretek, szenteltvíz- és tintatartók, perseyek, pipák, makettek.

Az állattartáshoz főként itatók és etetők, a méhészek számára füstölők készülhetnek kerámiából. Növénytermesztéshez a legelterjedtebb virágcserepen kívül csíráztatótálat, palántafödőket és megannyi formájú öntözőedényt, kantát használnak, míg a borászatban leginkább kotyogókat és lopókat.

Tabu?

„aki ezt ellopja törjön ki a fasza”

A kerámiatárgyak üzenetei mindig az adott kultúra kommunikációs tőrésatárán belül mozognak, néha persze súrolva azt. Gyűjteményeinkben számos olyan tárgyat őrzünk, amelyek erotikus, pornográf, illetve agresszív képi vagy szöveges üzenete a jelenleg érvényes európai kulturális normák szerint – a kiskorúak védelme értelmében – úgynevezett 12 pluszos tartalomnak számítana. Eredeti társadalmi összefüggésrendszerükben azonban teljesen elfogadott, esetleg rituális, humoros vagy reprezentációs célú üzenetet hordoztak, az adott nyelv- és tárgyhasználat bevett részeként.

Üzenet

„Asszírok, szumírok cserépre égették a mondani-valójukat, a magyar meg kitalálta, hogy erre a célra igen alkalmasak a pálinkás butéliák és butykosok oldala.”

(Tömörkény István, 1912)

Az agyag szárítva vagy kiégetve tartósan képes megőrizni a belekarcolt, mélyesztett, illetve a rá felvitt írást, képet, motívumot. Éppen ezért sok helyütt és sokáig az egyik leggyakrabban használt felületnek számított a legkülönbözőbb kulturális üzenetek – képek és szövegek – számára. A szövegek gyakran utalnak készítőjükre, megrendelőjükre, közvetítenek szimbolikus tartalmat, a kerámiát használó egyén vagy közösség mindenkori értékrendjének megfelelően. Az üzenetek lehetnek jelek (például egy címer), de lehetnek bonyolultabb részletekből összeálló képek is, amelyek képsorként vagy egyfajta képre-gényként idéznek meg történeteket, ideákat.

Ennek a kulturális gyakorlatnak a legerősebb példája gyűjteményünkben a mexikói életfa: egy 16. századtól ismert tárgytypus, amelynek segítségével európai térítők magyarázták el a teremtéstörténetet és a bibliai jeleneteket az írni-olvasni nem tudó indián őslakosoknak. Mint a díszített tárgyak általában, a díszkerámia is gyakran jelenít meg más kultúrákból átvett grafikai elemeket pusztán díszítésként, eredeti jelentését háttérbe szorítva. Ilyen például a felvidéki habán edényen megjelenő kínai figura, a keleti életfa vagy a szarvas motívuma.

Bazár

A múzeumi tárgyak csoportosítási lehetőségeinek száma végtelen. Bizarr kirakatunkban, mint valamilyen kerámiabazárban, a múzeum különböző gyűjteményeiben fellelhető figurákból mutatunk be válogatást. Emberek, állatok, istenek, ősök és képzelt lények alkotják ezt a sereget, leképezve a Néprajzi Múzeum egyszerre esetleges és univerzális gyűjteményi adottságait.

Így állt össze a világ, ahol minden látogató, érkezzen a Távol-Keletről vagy a Dunántúlról, találhat magának ismerős és ismeretlen, barátságos és félelmetes arcokat.

Alulnézet

A kiállításokon ritkán látunk rá a tárgyra hátulról és alulról, pedig ez a perspektíva – különösen a kerámiatárgyak esetében – fontos információkat hordoz a készítőkről, a használókról, a készítés koráról, a tárgy múzeumi életéről.

Ezek közül a legnagyobb tudományos értékkel a – többségében bokályokon található – festett habán mesterjegyek bírnak. A habánokéhoz hasonló védjegyet (monogramot vagy bekarcolt azonosító jelet) számos más fazekas is használt, de korántsem olyan következetesen, mint a később alapított keménycserép- és porcelánmanufaktúrák.

A konyhai edények mindenkor dekoratív szerepéről árulkodnak azok a tálak, amelyeknek a feje is díszített: ezeket a konyha falán, szájukkal a fal felé fordítva tárolták. A múzeumi nyilvántartás sem kíméli a tárgyak fejkét: ide kerül a leltári szám, illetve hibás leltározás esetén a javított, majd újraelitározáskor az új szám. Ez a gyakorlat érthető is, hiszen egy átlagos kiállításon mindez a legkevésbé sem zavarja a látogatót. Ezúttal viszont azt a tanulságot példázza, hogy a tárgyak élete messze nem ér véget a múzeumba kerülés pillanatában.

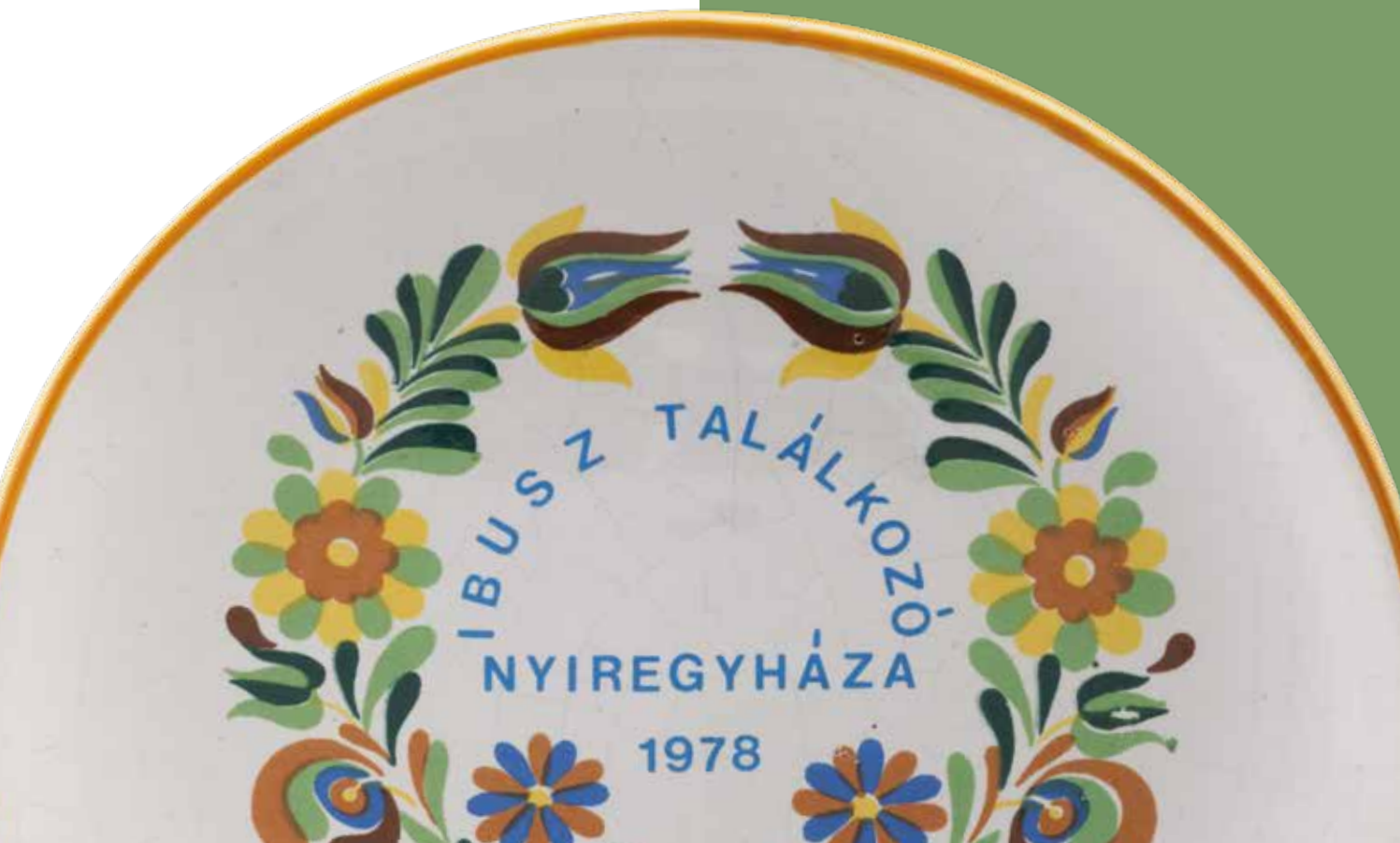

Emlék

Életünk korábbi eseményei, élményei, találkozási és kapcsolatai az emlékeinkben élnek tovább. A múlt megőrzése és felidézése azonban nem mindig könnyű feladat, és ebben sokat segíthetnek a magunk készítette, ajándékba kapott vagy megvásárolt emléktárgyak.

Sok múzeumba került kerámiáról ma már nem tudjuk megmondani, hogy egykor milyen emlékeket sűrítettek magukba, mivel az egyéni élményekhez nincs hozzáférésünk. Más a helyzet azonban a közösségi élményekkel. A kerámiára írt, olykor személyesebb hangú feliratok rendszerint nevezetes eseményeknek állítanak emléket.

Van, amikor csak egy-egy évszám vagy monogram jelzi az utókornak az emlékéllítés gesztusát. A gyűjteményben bőségesen akadnak ugyanakkor olyan kerámiák is, amelyeket kifejezetten azért készítettek tömegesen és láttak el díszítéssel, felirattal, hogy az emlékek formalizált hordozói legyenek. Ide tartoznak például az utazáshoz kapcsolódó modern turistatárgyak, a búcsújáró helyeken árult darabok, vagy a kollektív emlékezetet fenntartó, fontos történelmi eseményekre, személyekre utaló kerámiák is.

Túlélők

A kerámiatárgyak, a konyhai és díszedények éppúgy ki vannak téve a stílusváltások, divatáramlatok hatásának, mint bármilyen más tárgy típus. De ezt leszámítva is gyorsabban tűnnek el a szemünk elől, mint a fa- vagy fémtárgyak, hiszen fizikai adottságaiknak köszönhetően könnyebben eltörnek, elpusztulnak, pótlásra szorulnak.

A törés, kilyukadás, mázsérülés ellen a takarékos háztartásokban sokféle védekezési mód létezett. Az edényeket dróthálóba fogták, a sérült részeket összekapcsolták, a lyukakat ólomfolttal fedték le. És ha az edény már végképp nem felelt meg a konyhában, kikerült a kamrába, az istállóba, vagy felkerült a padlásra. Idővel nem is volt érdemes kerámiával pótolni, hiszen a fémedény, az üveg-, majd később a műanyag tál olcsóbb és korszerűbb is volt.

Így tűnt el a paraszti konyhából az első világháborút követően szinte egyetlen évtized alatt a cseréplábas és a cserépfazék, majd némi haladékot kapva a cserépkorsó és a cserépkancsó is. Létezik azonban egy tárgy típus, amely mégis hosszú időn át ellen tudott állni a változásoknak: korábbi formájában, méretében és funkciójában vészelte át a konyhatechnológia modernizációját. Ez a túlélő, a tej hidegen tartására, felfőzésére, altatására és főlözésére használatos tejesköcsög egészen az 1950-es évek végéig, az egyéni paraszti gazdálkodás erőszakos felszámolásáig nélkülözhetetlen háztartási tárgy maradt.

Szertartások

Első pillantásra a fazekasságot, illetve a kerámia-tárgyakat leginkább az afféle hétköznapi tevékenységekhez társítjuk, mint a főzés vagy a tárolás. Ám alaposabban szemügyre véve azt tapasztaljuk, hogy ugyancsak jelen vannak az élet minden olyan mozzanatánál, amelyhez valamilyen szertartás, rítus kapcsolódik, a születéstől egészen a halálig. A leggyakoribb sírmellékek közé tartoznak, sőt az emberi maradványok tárolásában is szerepet kapnak: gondoljunk a halotti urnákra vagy halotti kötegeket lezáró kerámiaharangokra.

Emellett lehetnek valamilyen valláshoz kapcsolódó személyt, természetfölötti lényt ábrázoló tárgyak (istenszobrok, bethlehemes figurák), illetve szertartásoknál használatos kellékek (például füstölők, orrpipák, hangszerek), vagy éppen a szertartás előkészületei során szerephez jutó eszközök is (pecsét-hengerek, pecsétnyomók).

Ugyancsak ide sorolhatjuk azokat a szobrokat, amelyek magát az adott szertartást ábrázolják vagy idézik fel, mint a kokalevelet rágó figura vagy a zsámolyon ülő sámán alakja.

Edénytestek

Az agyag formázhatósága, alaktartása és a föld-del való kapcsolata miatt a kerámia, pontosabban az agyag szimbolikus matéria: a zsidó, a keresztény és az iszlám kultúrkörben egyaránt a föld és az ember teremtésének anyaga, hordozója, modellje.

Lekerekített formája, bennfoglaló tulajdonsága révén azonban a kerámiaedény már jóval korábban az emberi, illetve általában a biológiai test metaforája lett. Erről tanúskodnak a neolitikum óta ismert, emberi test vagy arc formájúra kialakított hombárok, urnák. Ahogy az edény a folyadékot vagy a magvakat, úgy tárolja az emberi test a maga reprodukciós anyagát. S végül a kerámiaedényben kötnek ki az emberi hamvak is, teljessé téve s egyúttal lezárva ezt az ember és tárgy közötti szoros kapcsolatrendszer.

Az analógiás gondolkodást érzékletesen mutatja, hogy az edény egészének, valamint különböző részeinek megnevezésére sok nyelvben maga az emberi test szolgált mintát: az edénynek hasa, füle, fenéke, szája és válla van, sőt ismerünk „ikeredényt” is.

Elérhetőségek:
info@neprajz.hu
neprajz.hu

Nyitvatartás:
hétfő: zárva
kedd-szerda-péntek: 10:00–18:00
csütörtök: 10:00–22:00
szombat-vasárnap: 10:00–21:00

Cím:
Budapest 1146, Dózsa György út – Ötvenhatosok tere

Kövess minket:
facebook.com/neprajzimuzeum
instagram.com/museumofethnography
twitter.com/neprajzi
[#neprajzimuzeum](https://twitter.com/neprajzimuzeum) [#museumofethnography](https://twitter.com/museumofethnography)